

І.О.КОЧЕРГІН
УДК 929 КАМЕНСЬКИЙ

ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ ДОБИ МОДЕРНІЗАЦІЇ. КАМЕНСЬКИЙ ПЕТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

В статті представлені найбільш значимі факти з біографії громадського і державного діяча Катеринославської губернії Каменського Петра Валерійовича

Ключові слова: громадський діяч, земство, дворянство, мировий суд, дворянське зібрання, Державна Дума

В статье представлены наиболее значимые факты из биографии общественного и государственного деятеля Екатеринославской губернии Каменского Петра Валериевича

Ключевые слова: общественный деятель, земство, дворянство, мировой суд, дворянское собрание, Государственная Дума

There are the most meaningful facts of biography of public and state figure from Katerinoslav region Kamensky Petro Valeriyovych are submitted in this article

Key words: public figure, Zemstwo, nobility, Community Court, assembly of Nobles, The State Duma

На межі XIX-XX ст. завдяки стрімкому економічному підйому Катеринославщина увійшла до числа найбільш розвинутих регіонів Російської імперії. В свою чергу, зростання економічного потенціалу, а також реалізація ліберальних реформ Олександра II сприяли похваленню соціокультурного та суспільно-політичного розвитку в Придніпровському регіоні. Суттєво зростає громадська активність різних категорій населення, особливо дворянства та купецтва.

Активізація громадського життя була б не можлива без появи цілої плеяди діячів, таких як Г.П.Алексеев, М.М.Алексеенко, М.В.Биков, В.І.Карпов, М.І.Миклашевський, Я.П.Новицький, М.В.Родзянко, А.П.Струков. Завдяки їх діяльності формувалася новий соціокультурний вигляд або як нині кажуть імідж модерного губернського центра Катеринослава та всієї губернії. Серед помітних постатей періоду модернізації варто

згадати ще одного напівзабутого на даний час громадського і державного діяча Петра Валерійовича Каменського (1860-1917).

П.В.Каменський народився напередодні скасування кріпацтва у 1860 р. [12, с.96]. Його батьки штаб-ротмістр Валерій Петрович та Авдотья Миколаївна Каменські належали до великих землевласників Бахмутського повіту. На середину 1880-х рр. В.П.Каменський володів маєтком площею 1570,1 дес. біля с. Красногорівка, А.М.Каменська – біля с. Борисівка мала 3011,6 дес. [20, с.126].

Належність до заможної родини дозволило Петру Валерійовичу отримати пристойну освіту. Спочатку він закінчив 3-ю Харківську гімназію, а 16.08.1880 р. поступив на юридичний факультет Харківського університету [22, с.50]. Навчання дітей землевласників Бахмутського і Словожаносербського повітів в навчальних

зкладах Харкова було доволі поширеним явищем, оскільки названі повіті межували з Харківською губернію. Окрім того

Й.В.Гладкий, Г.А.Залюбовський, М.М.Ланшин та багато інших. В Харкові

Харківський університет завжди користувався прихильністю катеринославського дворянства. Свого часу тут вчилися Г.П.Алексєєв, М.М.Алексєєнко,

також вчився молодший брат П.В.Каменського Борис.

У 1884 р. П.В.Каменський закінчив університет зі званням кандидата прав і

майже відразу поринув в громадську роботу. Наявність юридичної освіти дозволило йому у 1887 р. посісти посаду мирового судді Бахмутського повіту не зважаючи на відсутність відповідного досвіду роботи [21]. У жовтні 1888 р. Бахмутське земське зібрання знову обрало Петра Каменського та його брата Бориса почесними мировими судьями по Бахмутському повіту [5, с.XLVI]. Через рік Петро Валерійович став гласним Бахмутського повітового [5, с.1] та Катеринославського губернського земств [15, с.88]. Ще через рік він увійшов до складу новоствореного Маріупольського повітового земського зібрання, очоливши його, а у вересні 1891 р. був обраний почесним мировим суддею по Маріупольському повіту [30].

На першому в своєму житті губернському земському зібранні П.В.Каменський був обраний обов'язковим членом Бахмутського повітового у селянській справі присутствія разом з Олексієм Васильовичем Депрерадовичем [15, с.755]. На повітових у селянській справі присутствіях лежав важливий обов'язок контролю за селянським самоуправлінням. Тож потрапляння до його складу молодого Петра Каменського свідчила про його авторитет серед гласних.

Через рік, у грудні 1890 р. Катеринославське губернське земське зібрання обрало Петра Каменського почесним попечителем Реального училища [16, с.48]. На цій посаді він був затверджений у червні 1891 р. [7, с.63]. П.В.Каменський ще тричі обирався почесним попечителем училища, і лише у 1902 р., за власним бажанням, поступився нею М.В.Родзянко. Петро Каменський щиро переймався виховання учнів, здійснював чималі пожертви на розвиток училища [7, с.56-57]. Посада попечителя навчального закладу була обтяжливою і не приносила жодних матеріальних вигод, але була одним з елементів соціального статусу будь-якого громадського діяча другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Нагадаємо, що з 1882 р. по

1890 р. попечителем Реального училища був відомий громадський діяч О.М.Поль.

Таким чином, П.В.Каменський доволі молодим обійняв відразу кілька важливих посад в системі земського і селянського самоврядування. В цьому проявилось стійке бажання Петра Валерійовича служити громаді. Від громадської роботи він ніколи не відмовлявся, хіба що товариство бачило більш гідного кандидата. Через 10 років, коли його в черговий раз висунули на посаду попечителя Реального училища, він вказав земському зібранню на можливість обрання іншого кандидата. «Я не відмовляюсь від громадської роботи, – заявив він, – але зобов'язаний заявити, що в разі, якщо виборці мають на увазі кандидата, який міг краще ніж я виконувати цей обов'язок, то настійно прошу зібрання назвати його. Дванадцять років громадського служіння настільки виховали мене, що моє самолюбство не буде вражене, якщо буде вказаний такий кандидат» [14, с.177].

Попри молодий вік П.В.Каменський в повітовому та губернському земствах діяв доволі активно. Він неодноразово виконував обов'язки секретаря губернського земського зібрання, як наприклад, під час роботи 26 чергової сесії, що відбулась у грудні 1891 р. [17, с.116]. Регулярно (1899 р. і 1903 р.) обирався членом Ревізійної комісії, яка була однією з найважливіших комісій губернського земства [14, с.7]. У 1907 р. вже будучи відомим земцем, П.В.Каменський разом з іншими авторитетними губернськими гласними М.М.Алексєєнко, В.І.Карповим та С.А.Бродницьким був обраний до земської комісії для обговорення питання про законопроекти уряду, які стосувалися місцевого земського життя [29].

В перші роки діяльності в складі губернського земського зібрання П.В.Каменський найбільше проявив себе під час обговорення так званого «німецького питання». «Німецьке питання» постало на порядку денному дворянського, а згодом і земського губернського зібрань у 1880-х роках. У 1891 р. воно було винесене не

розгляд Верхньодніпровського повітового земського зібрання, а також стало предметом обговорення на черговому губернському земському зібранні. Гласні від землевласників розділися на прибічників і противників радикального вирішення цього питання. Гласні П.В.Каменський та А.Л.Нежмаков звернули увагу зібрання, що «дворянству без німців, без їх високої орендної плати, жити у маєтках було складно, якщо не сказати не можливо» [17, с.54.].

Питання набуло гострого звучання завдяки позиції губернського маршалка дворян Катеринославської губернії А.П.Струкова, який на черговому дворянському зібранні, яке відбулося в січні 1893 р., зробив доповідь, яка мала назву «Про розподіл земельної власності в губернії». В доповіді у доволі похмурих тонах було змальовано невтішну для дворян і селян ситуацію в аграрному секторі, яка склалася на початок 1890-х рр. через купівлю землі колишніми німецькими колоністами [3 с.2.]. Доповідь викликала жваву дискусію, в якій на боці губернського маршалка виступили Г.Г.Коваленський, О.О.Карпов, І.Д.Яковлев. Натомість П.В.Каменський намагався виправдати німців. Врешті, зібрання висловилося за подання клопотання перед урядом щодо заборони німцям-колоністам купувати землю в Катеринославській губернії. За таке рішення проголосувало 77 дворян, проти – 27 [13].

Для з'ясування ситуації по цьому питанню петербурзький чиновник-ревізор О.О.Палтов обстежив 250 німецьких колоній і за результатами ревізії у 1893 р. під іменем А.А.Веліцина видав книгу «Немцы России» [2]. О.О.Палтов провів доволі ретельне дослідження, подав багато статистичних матеріалів, які доводили, що поселени-власники, яких він постійно називав німцями збільшують свої земельні володіння за рахунок дворянського і селянського землеволодіння [2, с.15.].

У відповідь на появу книги А.А.Веліцина П.В.Каменський у 1895 р. видав книгу «Вопрос или недоразумение?» [9].

Критикуючи А.А.Веліцина та інших публіцистів які звинувачували німців у ворожих намірах, Петро Каменський вважав, що вони тим самим хочуть підняти громадську думку проти поселен-власників не маючи аргументованих пояснень [9, с.4].

Наводячи багато фактів, П.В.Каменський відкидав звинувачення німців у політичній неблагонадійності, був переконаний, що селяни спроможні конкурувати з німцями в аграрному секторі, заперечував факт не знання німцями російської мови [9, с.6, 7.]. П.В.Каменський спростовував два головних аргументи катеринославського дворянства та А.А.Веліцина. Він не погоджувався зі звинуваченням німців у бажанні захопити поміщицьку землю, а також стверджував, що німецькі колоністи позитивно впливали на селянський благоустрій [9, с.86, 97, 99.]. Незаперечний факт переходу землі від дворян до німців він пояснював тим, що дворяни самі добровільно продавали свою землю і називав при цьому дві причини. Перша – продаж землі часто рятував землевласника від банкрутства. Друге – землю продавали ті дворяни, які не мали бажання на ній господарювати. Без бажання самих дворян жоден колоніст не зміг би забрати в нього землю, писав П.В.Каменський [9, с.129.]. П.В.Каменський застерігав, що гнів, піднятий проти німецьких колоністів нашкодить всій державі. Своєю позицією, як пояснював автор, він прагнув лише показати, що підняте німецьке питання в тому вигляді, в якому воно поставлене в останні роки, зовсім не питання, а плід непорозуміння, породжений не вдалим долученням наших поселен до германців нашкодить всій державі [9, с.131, 135.].

Така не типова для катеринославського дворянства позиція по «німецькому питанню» свідчила про намагання П.В.Каменського об'єктивно підійти до його вирішення. Попри те, що він належав до великих землевласників, а також очолював дворянство Маріупольського повіту, він не

піддався загальним настроям, які панували в дворянському і земському губернському зібраннях, відстоюючи свою окрему думку. Думка П.В.Каменського хоч і була почута, але не була сприйнята дворянством. В першій декаді ХХ ст. антагонізм між дворянами і німецькими поселенцями, який зрів роками, призвів до формування стійкої неприязні, незважаючи на те, що серед самих дворян було багато етнічних німців.

Окрім служби в системі земського і селянського самоврядування П.В.Каменський багато років віддав становому дворянському управлінню, обіймаючи поперемінно посади маршалка і його заступника в Маріупольському повітовому дворянському зібранні. Цій службі він віддав більше 20 років. Вперше Петро Валерійович був обраний кандидатом (заступником) маршалка дворян Олександрівського і Маріупольського повіту (ним тоді став І.В.Канкрін) у вересні 1889 р. [26]. Хоча Маріупольський повіт існував ще з 1873 р., станове та земське самоуправління через не достатню кількість землевласників з'явилося тут лише у 1890-х рр. Тому тривалий час для Олександрівського і Маріупольського повіту обирався один маршалок.

У 1893 р. П.В.Каменський знову обирається кандидатом маршалка дворян Олександрівського і Маріупольського повіту [27]. Не зважаючи на те, що маршалком був І.В.Канкрін, П.В.Каменський фактично керував справами маріупольського дворянства. Саме він, як вже було вище зазначено, обійняв посаду голови Маріупольського повітового земського зібрання. Цю посаду за законом, як відомо, обіймав маршалок дворянства. Однак повноправним маршалком дворян Маріупольського повіту він став лише у січні 1896 р. під час чергових дворянських виборів.

Перші вибори маріупольського повітового маршалка мали один нюанс. Спочатку за губернським дворянським столом керівником повітового дворянства обрали Бориса Валерійовича Каменський.

Однак в момент виборів Б.В.Каменський перебував за кордоном і дворянин В.І.Карпов звернув увагу зібрання на цей факт, пославшись на існуючий закон, згідно з яким особа, яка перебуває за кордоном не може бути обрана на посаду. Губернський маршалок А.П.Струков зауважив, що закон цей прийнятий ще у 1830-х роках, коли виїзд за кордон мав складну процедуру. «В теперішній час, – вів він далі, – коли можна виїздити за кордон і повертатися у будь-який час, закон цей не може бути перепорою для визнання виборів дійсними, на що вказує і практика» [13]. Втім, новообраний маршалок через відсутність не міг приступити до виконання обов'язків, тож виконуючим обов'язки став кандидат на посаду Петро Валерійович Каменський.

Протягом наступних 12-ти років П.В.Каменський очолював Маріупольське дворянство і заслужив високий авторитет серед місцевих землевласників. В січні 1899 р. П.В.Каменський знову обійняв посаду повітового маршалка. На святковому обіді, який відбувся з цього приводу за губернським столом 21 лютого 1899 р. його привітали земський начальник Е.А.Іванов, інспектор Таганрозької гімназії В.І.Острославський, протоієрей В.Александров, голова Катеринославської губернської земської управи В.І.Карпов та інші. У відповідь на привітання Петро Каменський підкреслив, що його служіння спрямоване на захист закону, справедливості та спільних, а не своїх власних інтересів. «Треба служити справі на началах закону: права і справедливості, – говорив він, – ... Маршалок зобов'язаний докладати всіх зусиль для захисту справедливих інтересів населення не зважаючи на віру, національність, стан, статки і становище [23, с.2.]».

Лише у 1908 р. П.В.Каменський зняв із себе повноваження повітового маршалка, не зважаючи на численні прохання залишитися на посаді. Однак через настійні прохання дворянського зібрання Петро Валерійович погодився виконувати

обов'язки заступника повітового маршалка [24]. П.В.Каменський хоча й обіймав посаду заступника, але по суті він став своєрідним почесним керівником маріупольського дворянства.

В рік, коли П.В.Каменський відмовився від посади маршалка, в газетній замітці згадувалося, що він «цілих 18 років ніс тут у вищій ступені відповідальні обов'язки маршалка; цю вкрай обтяжливу за місцевими умовами повинність допомагали йому відбувати незамінні помічники С.В.Ковалевський і С.В.Бахіреєв. В останній час вся відповідальність маршалка лягла на цих осіб, оскільки П.В.Каменському довелося присвятити себе виконанню нової місії» [1]. Цією новою місією стало обрання до 3-ї Державної Думи.

П.В.Каменський був обраний до складу Державної Думи у 1907 р. Тут він пристав до фракції «октябристів», до якої також входили М.М.Алексєєнко, О.І.Гучков (голова Думи) та М.В.Родзянко (голова Думи з 1911 р.). В Думі Петро Валерійович суворо дотримувався існуючого законодавства, був за його власними словами «суворим конституціоналістом», вважаючи, що Дума має бути лише законодавчим органом [28, с.2-3.].

Ставши думським діячем, П.В.Каменський віднісся до своїх обов'язків настільки ж сумлінно, як він це робив в становому дворянському та земських зібраннях. Він був співавтором кількох законопроектів, серед яких найбільш відомим і резонансним став законопроект «Про застосування положень про губернські та повітові земські установи», яким пропонувалося введення земств в шести західних губерніях Російської імперії [6, с.158]. В Думі очолив комісію з віросповідних питань. Свої погляди на питання релігійного характеру він неодноразово висловлював під час засідань профільної комісії, а також окремо представив в своїй брошурі, яка була опублікована в Москві у 1909 р. [8].

У 1912 р. Державна Дума третього скликання завершила свою роботу.

П.В.Каменський повернувся в рідний повіт. Його знову обрали заступником маршалка дворян Маріупольського повіту [25], а повітове земське зібрання в черговий раз обрало його почесним мировим суддею [19, с.328].

У вересні 1915 р. П.В.Каменський знову повертається у «велику політику», ставши представником Катеринославського губернського земського зібрання в Державній Раді. Однак в цьому органі він пропрацював лише рік. У 1916 р. Петро Валерійович серйозно захворів і помер в середині 1917 р. [4].

Громадська діяльність П.В.Каменського припала на складний і суперечливий період розвитку Російської імперії, коли швидкими темпами розвивалась економіка, мінявся політичний устрій держави, відбувалась трансформація соціальної структури суспільства. Хоча він належав до дворянської корпорації, він не вписувався в стереотипний образ дворянина-землевласника, який будь-що намагався зберегти свій вплив в суспільстві. Навпаки, його погляди нерідко суперечили загальній думці більшості губернського дворянського та земського зібрань, як наприклад, в питанні з колишніми німецькими колоністами, скасування тілесних покарань для податних станів, запровадженні в початкових школах «базових понять законності» [10, с.508].

До громадської роботи, П.В.Каменський ставився серйозно і відповідально. Він вважав, що в громадській роботі особисті інтереси слід підпорядковувати спільним цілям. Петро Каменський напряму пов'язував рівень патріотичних почуттів з глибиною включеності громадян в державне (громадське) життя [11, с.7, 30]. За своїми переконаннями він був лібералом, і вважав, що держава має розвиватися еволюційним шляхом [4].

Перебуваючи в різних самоврядних та державних установах, П.В.Каменський ніколи не прагнув зробити кар'єру, оскільки йому була притаманна питома для дворян недовіра до бюрократії. Він належав до тієї

малочисельної групи дворян, які вірили в можливість позитивного вирішення суспільно-політичних та соціально-економічних проблем через особисту участь в різних інституціях: земстві, мировому суді, дворянському самоврядуванню та державних органах.

Бібліографічні посилання:

1. В дворянском собрании // Приднепровский край. – 1908. – 2 февраля. – №3294. – С.5.
2. Велицин А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на Юге и Востоке России. – СПб.: Общественная польза, 1893. – 282 с.
3. Вор-ць. Вопрос или недоразумение? (По вопросу об иностранных поселениях на Юге России) // Екатеринославские губернские ведомости. Часть не официальная. – 1896. – №118. – 4 июня. – С.2.
4. Дмитриев М. Памяти П.В.Каменского // Приднепровский край. – 1917. – 22 сентября. – №6311. – С.2.
5. Журнал Бахмутского очередного уездного земского собрания 11 октября 1888 г. – Бахмут, 1888. – LXVIII с.
6. Законотворчество думских фракций. 1906-1917 гг.: Документы и материалы. – М.: РОССПЭН, 2006. – 768 с.
7. Исторический очерк Екатеринославского реального училища за двадцать пять лет существования (1875-1900). Сост. С.Ф.Тимошенко. – Екатеринослав, 1901. – 144 с.
8. Каменский П.В. Вероисповедания и церковные вопросы в Государственной Думе третьего созыва и отношение к ним «Союза 17 октября». – М., 1909.
9. Каменский П.В. Вопрос или недоразумение? (К вопросу об иностранных поселениях на Юге России). – М.: Товарищество скоропечатня А.А.Левенсон, 1895. – 13 с.
10. Каменский П.В. Преподавание гражданской морали в народных школах в некоторых государствах Западной Европы // Вестник Екатеринославского губернского земства. – 1905. – 26 мая. – №20-21. – С.507-511.
11. Каменский П.В. Старое средство. – Х.: Типография В.С.Бирюкова, 1890. – 32 с.
12. Каменский Петр Валериевич // Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Третий созыв 1907-1912 г./ Составил М.М.Боиович. – М.: Типография товарищества И.Д.Съгина, 1913. – 456 с.
13. Очередное губернское дворянское собрание (продолжение) // Екатеринославские губернские ведомости. Часть не официальная. – 1896. – 21 января. – №17. – С.3.
14. Постановления Екатеринославского губернского земского собрания XXXIV очередной 1899 сессии с 5 по 18 декабря включительно. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1900. – 252 с.
15. Постановления XXIV очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. С 5 по 14 декабря 1889 года с приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1890. – 761 с.
16. Постановления XXV очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. С 5 по 14 декабря 1890 года. С приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1891. – 290 с.
17. Постановления XXVI очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 4 по 13 декабря 1891 года с приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1892. – 552 с.
18. Постановления Екатеринославского губернского земского собрания XXXVIII очередной 1903 года сессии с 7 по 21 декабря включительно. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1904. – 168 с.
19. Приднепровье. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1914 год. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1914. – 420 с.
20. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Бахмутский уезд. – Екатеринослав: Печатано в типографии Я.М.Чаусского, 1886. – Т.П.
21. Список лиц имеющих право быть избранными в почетные мировые судьи по Мариупольскому уезду Екатеринославской губернии на трехлетие с 1914 года // Прибавление в Екатеринославским губернским ведомостям. – 1914. – №60.
22. Список студентов и посторонних слушателей лекций императорского Харьковского университета на 1883-1884 академический год. – Х.: В университетской типографии, 1883. – 131 с.
23. Старый земец. Петр Валерьевич Каменский // Приднепровский край. – 1899. – 13 марта. – №426. – С.1-2.
24. Утверждение в должностях // Екатеринославские губернские ведомости. Часть официальная. – 1908. – 1 марта. – С.1.
25. Утверждения в должностях // Екатеринославские губернские ведомости. Часть официальная. – 1913. – 17 октября. – №120. – С.1.
26. Хроника // Екатеринославские губернские ведомости. Часть не официальная. – 1889. – 27 сентября. – №76. – С.2.
27. Хроника // Екатеринославские губернские ведомости. Часть не официальная. – 1893. – 21 января. – №7. – С.3.
28. Члены Государственной Думы от Екатеринославской губернии // Приднепровский край. – 1907. – 17 октября. – №3208. – С.2-3.
29. Чрезвычайное губернское земское собрание // Приднепровский край. – 1907. – 27 июня. – №3094. – С.5.
30. Режим доступу: <http://infodon.org.ua/pedia/817> (дата звернення 23.02.2013 р.).